

допълва и развива. Затова се получава впечатление за връщане назад към вече казаното. Всъщност изложението се изгражда въз основа на една своеобразна кръгова композиция, целяща да се застъпват познато и непознато, да се синхронизират променливи и непроменливи величини, да се съпоставят различни детайли на „настройване“ или „съзвучия“... (Вж. стр. 252). Явленията получават двустранни измерения, когато се гледат през призмата на два аспекта: оценявайки ги крачка напред или крачка „встрани“ (в дълбочина) от еволюцията на художественото мислене. Това композиционно своеобразие (и не само то) е наложило употребата на редица нетрадиционни термини, което би поддразнило хората, които тачат установеността. (За една точна наука термините не позволяват смесване на понятията). Но терминологичното обновление се дължи преди всичко на общата бедност на теорията на жанра и на основния стремеж на автора да вземе своето отношение по третираните въпроси, да разгърне свои концепции и да ги защитава научно.

И друго: когато се загребва нов терен от научната теория, нормално е да се въвеждат и нови термини. Ненормално би било да се обозначават нови нюанси и понятия със стари термини, нито да се търси универсалност тъкмо в нововъведените названия. За радост те се въвеждат тъкмо там, където най-много са се чувствували най-досадни ретроградните наноси на формализма: аз имам предвид различните теории за анализа, за същността на самия творчески процес, предоставян ту като „игра“, ту като „въдхновение свише“, ту като „откровение“ и т. н. По тези въпроси Панова взема косвено отношение: тя извежда на преден план жизнената обстановка и уважава склонностите на творческата личност, нейните вътрешни подбуди и пориви, граждански гравитации и лични предпочитания, имащи връзка с индивидуалния стил на белетристите, които разглежда. За Вазов например авторката недвусмислено подчертава: „Но за Вазов личното авторско свидетелство е естетически

необходимо, то е негов траен художествен похват, свързан с основни и дълбоки неща в творчеството му. И Вазов съзнателно спира до определени граници при обработката на материала. Не че не може да ги прескочи — не желае да ги прескочи. Защото тази близост до прототипа му позволява да свидетелства за него и така става средство за определено художествено въздействие, начин за разрешаване на определена художествена задача“ (стр. 73).

Оригиналното изложение на Искра Панова дава възможност да се проследят етапите на новаторските търсения в националния ни разказ в период близо половин столетие; дава класови характеристики на редица литературни явления от края на XIX и първите няколко десетилетия на XX век, типични за развоя на цялостния ни литературен процес; поднася се обобщен материал, подсказващ решенията на редица сродни проблеми, насочва ни към задълбочен размисъл за процесите, които са се извършвали и които се извършват в съвременната българска литература. . . Подхванати са и въпроси, които чакат своето решение. Утвърждава се правото на съществуване на забравения толкова години сравнителен метод при естетическия анализ, взема се под внимание психологията на твореца; отдава се заслуженото и на социологията. . . Подчертава се ролята и значението на социалното битие на художествената творба. Не се избързва в обобщенията, а се оглежда всеки детайл от белетристичната тъкан на разказите и неговата функционална зависимост от „музиката на цялото“. Всички тези качества на изложението подчертават безспорната култура и високото равнище на научното дирене. Умелото опериране с фактите, оригиналните концепции, новата методология, зрелите формулировки и плодотворни решения, естетическият усет и класов подход, с които се анализира, придават на разглежданата книга такова значение, което ни позволява да я наредим сред най-сполучливите и оригинални приноси в съвременното българско литературознание.

Христо Йорданов

ЦЕНЕН И АКТУАЛЕН ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ТРУД

Не се колебаю още в заглавието и в следващите редове така да квалифицирам книгата на Васил Колевски „Патосът на Октомври (Съветската литература в българския пролетарски и антифашистки литературен печат 1917—1943)“, защото извършената от автора работа, посветена на важен въпрос от литературните взаимоотношения между Съветския съюз и България, каквито и недостатъци да

има, е на научно равнище и свидетелства за сигурно познаване на материала и проблемите, за добросъвестно и близко отношение към една не толкова лесна задача.

По време на буржоазно-фашистката диктатура у нас пролетарският и антифашистки литературен печат бе току-речи единственото място, където съветската литературно-теоретическа и естетическа мисъл и художествено

литературната продукция на съветските писатели можеше по-пълно или по-осакатено — в зависимост от поведението на цензурата — да бъдат представяни и оценявани и където същевременно намираща израз влиянието им върху нашата комунистическа литературна мисъл и практика. Поради това съвсем естествено е, при разработката на темата за съветската литература в България, вниманието на изследователя да се насочи преди всичко към прогресивните вестници и списания.

Значителна част от материалите, които представят интерес с оглед на тази задача, бяха обнародвани в излезлите преди няколко години два тома от сборника „Съветската литература в България, 1918—1944 г.“. Но за литературния историк, който иска да хвърли оценъчен поглед върху този период, за да осветли въпроса за мястото и влиянието на съветската литература, тези източници далеч не са достатъчни; той трябва да знае всички факти, да има пред очите си изчерпателната, детайлна картина, без която не би вникнал със сигурност в процеса на влиянието на съветската литература, не би могъл да разкрие дълбоката идеологическа и естетическа същност на този процес, не би използвал фактическия материал обективно, съобразно неговата стойност, не би изтъквал значението му за развитието на социалистическо-реалистическата литература у нас. От само себе си се разбира, че това изискване няма нищо общо с чисто хронологическия, освесомителен и библиографски подход към темата.

От друга страна, за едно научно изследване като това на Васил Колевски, се изисква непременно познаване не само на чисто литературните, но и на общоидеологическите, обществени и политически проблеми през съответния период както в СССР, така и у нас. При това се налага строго да се спблюдват специфичните особености на тогавашните съветски и наши условия.

Нужно е да се подчертае, че авторът на „Патосът на Октомври“ е погледнал с необходимата сериозност на своята задача. Резултат на десетгодишна упорита изследователска и мисловна работа, неговата книга запълня една сериозна празнина в нашата досегашна научна литература.

В седемнадесет очерка Васил Колевски проследява как са прониквали у нас съветската художествена литература и естетическа мисъл на страниците на партийния печат — „Работнически вестник“, „Ново време“, на близки до комунистическата партия издания като „Нов път“, „Пламък“, „Наковалия“, „Ведрина“, „Новис“, „Фронт на трудово-борческите писатели“, „Звезда“, „Нова литература“, „Мисъл“, „Щит“, „Литературен преглед“, „ЛИК“, „Кормило“, „Брод“, „Литературен глас“, „Литературен критик“, „Завой“ и „Изкуство и критика“. Авторът разкрива същевременно въздействието, което съветският новаторски опит в литературата оказва за

по-бързото решаване на нашите естетико-идеологически проблеми.

Очертите дават нагледна представа за най-важните процеси и явления, характерни за прогресивния литературен печат в България от Великата октомврийска революция до Девети септември. В тях е проследено как се води борбата за усвояване на ленинските идеи в областта на художественото творчество.

Да се покаже в подробности съдържанието на книгата, това би означавало да се тръгне стъпка по стъпка по дългия изследователски път, който е изминал авторът. Но това, разбира се, нито е възможно, нито е нужно. Поскоро следва да се оцени основното в съдържанието на изследването, методологията на автора, подходът към материала, резултатите и обобщенията от неговото научно дирене...

Що се отнася до подхода към темата и конкретния фактически материал, следва да се посочи, че Васил Колевски неизменно се придържа към изискванията на литературно-историческото изследване (жанрови и методологически). Той има винаги предвид тясната връзка на фактите и явленията, които анализира, с цялостния литературен, общоидеологически и идеино-обществен живот в дадения период. Заслужава да се изтъкне по-конкретно начинът, по който се осветляват фактите, свидетелстващи за благотворното въздействие на съветската литературна и естетическа мисъл върху нашата: авторът не забравя обществено-историческата (класово-политическата, идеологическата и пр.) основа на това литературно влияние, намерило благодатна почва в страната, където са широко популярни и тачени сред народа традициите на руската класическа и революционно-демократична литература. За българския читател руската и съветската литература е изкуство на братя-освободители, носителка на идеи и идеали, общи за напредничавите сили и на двата народа.

На пръв план Колевски разкрива активната роля на Българската комунистическа партия в популяризирането на съветския литературен опит и в неговото използване при разработване на партийната естетическа програма. Авторът се позовава на правилното разбиране, че „основните принципи, върху които се гради новата съветска култура, представяват огромен интерес за българските комунисти и като програма в борбата за пролетарска литература в момента, и като перспектива за бъдещата социалистическа култура“ (стр. 40—41). Все в аспекта на главната линия на своето изследване, Колевски показва основните етапи и моменти в изграждането на ленинската литературна политика на БКП в продължение на повече от двадесет и пет години. Процесът на ленинизиранието на пролетарския литературен фронт, на утвърждаването на социалистическия реализъм у нас — ето сърцевината на книгата. Следва веднага да се допълни, че нейният автор се спира преди

всичко на теоретическото усвояване на новия художествен метод, без да изучава по същество, а само загатва тук-там, как се усвоява и творчески прилага в художествената практика на нашите белетристи и поети.

Пропусът на овладяване на марксистко-ленинските принципи в областта на художествената литература у нас не е нито краткотраен, нито лесен. Той се осъществява в сложна политическа атмосфера, в упорити полемики и обсъждания. Изследователят е успял да вникне в същността на дискусиите, да разкрие огромната роля, която играят изказванията на Ленин по въпросите на художественото творчество за правилното ориентироване на нашата литературна мисъл. Подчертано е особено значение на знаменитата му статия „Партийна организация и партийна литература“.

В книгата са показани противоречивите тенденции, произтичащи от характера на съветската литературна мисъл, която се формира и развива в не по-малко сложен и противоречив процес на утвърждаване на ленинските идеи в самото съветско литературознание и естетическа наука. Във връзка с изясняването на тази проблематика е показан неосъщественият принос на видните наши теоретици и критици Т. Павлов и Г. Бакалов, които влагат всичките си усилия за правилното насочване на пролетарския и целия ни прогресивен литературен фронт.

В проучването на ленинизирването на литературния фронт у нас авторът се ръководи от убедителната теза, че то „не може да се разглежда откъснато от процеса на болшевиизацията на БКП, от усвояването на ленинските принципи в тяхната цялост. А за „завършване“ на този процес е трудно да се говори, защото литературният живот и в наши дни показва, че е лесно да се правят декларации за вяроност на ленинизма, но трудно, много трудно е на дело да се осъществява тази вяроност.“ (115). Според автора наценки на този процес се откриват още в годините, когато започва болшевиизацията на партията. Затова той полемизира с онези (В. Злиднев и др.), които смятат, че ленинизирването на литературния фронт е завършило в началото на 30-те години. Богато обрисованата картина на литературните спорове и разисквания, в които се изковава партийната естетическа програма, недвусмислено убеждава колко несъстоятелно е схващането, че ленинизирването на нашия литературен и общоестетически фронт започва едва ли не в средата на 50-те години, т. е. че целият предшествуващ период след Октомврийската революция е период на безплодни, сектантско-догматични усилия и вулгарно-социологически търсения. Колевски аргументирано отхвърля възглед, че първият литературен фронт у нас, до средата на 30-те години, бил изцяло поразен от левосектантството и оставал чужд на ленинските разбириания за художественото творчество. Той посочва, че още в началото на двадесетте години изтъкнати партийни лите-

ратурни дейци твърдо отстояват необходимостта от „създаване едно блестящо изкуство, което не е възможно без хармонично съчетание на съдържание и форма“ (Г. Бакалов) и се придържат към схващането, че „изкуство, което винаги и само за борба би зовяло, би притъпило съзнанието, би направило слуха безчувствен“ и че „Работническата класа даже и днес може и нужно е в известна степен и да мечтае, и да отдъхва, и да се смее дори, и то не само със саркастичен смях, и пр.“ (Т. Павлов).

В изследването на Колевски е анализирана многостранната, сложна и понякога твърде противоречива борба за ленинско омьдряване на партийните позиции в литературата и изкуството, за последователното им отстояване като цялостна концепция на партията в тази област на идеологическия живот. Показано е как в естетическата платформа на Българската комунистическа партия изкристализирва становището, че пролетарското изкуство и литература трябва да бъдат едновременно и високоидейни, и високохудожествени, а в тяхното изграждане могат да бъдат критически и творчески използвани някои постижения дори на чужди нему по дух автори и школи. Анализът и обобщенията на тези проблеми, в един съществен момент на изложението, страдат от липсата на задълбоченост и яснота. Става дума за твърдението, че в началото на двадесетте години (1920—1923) „принципът на Ленин за партийния характер на литературата и изкуството по същество остава неразборен и невъзприет“, въпреки че е налице „стремежът да се открие и усвои теоретическото богатство на Ленин“ (37). Тази оценка носи до голяма степен декларативен характер. Тя се нуждае от по-обоснована и по-убедителна разработка.

В книгата си Васил Колевски проявява безспорни качества на литературен историк, който е чужд на безжизнено, абстрактно-теоретическо и архиварско ровене в страниците на миналото. Още в избора на задачата си той показва своя усет за съвременност. Темата, която е заангажирала вниманието му дълги години, е актуална и важна. Тя има голямо културно-идеологическо значение.

В конкретния подход към материала и в неговата подредба, в коментаря, който се прави, Колевски неизменно държи сметка и за сегашното значение на фактите и обобщенията, на проблемите и явленията, като не се колебае на места изрично да го посочи или да намекне за него. Тук не става дума за преднамерено, принесено отвън отношение, а за едно актуализиране на изводите. Една черта, която е органически присъща на литературно-изследователския стил на автор Нека вземем за пример онова, което Колевски казва по повод публикуването на Лениновата статия „Партийна организация и партийна литература“ в сп. „Ново време“ от февруари 1923 г. „Появата на тази статия у нас — пише той — не е случайна. . . Статията иде

да отговори на един конкретен проблем, поставен пред марксистическата естетическа мисъл у нас.“ (27). По-нататък се обръща внимание върху „сходството на политическия момент, при който е била написана и при който се превежда и публикува у нас.“ В следващите редове мисълта се насочва към едно обстоятелство от принципен характер, което има първостепенно значение не само за първите години на века в Русия, и не само за 20-те години в България, но и за наши дни: „Оглавявайки общия фронт на демократичните сили, болшевишката партия начело с Ленин се стреми да разграничи задачите на предстоящата буржоазнодемократична революция от задачите на бъдещата социалистическа революция. И ако в областта на организационния и политическия живот се правят компромиси, образуват се блокове, единни фронтове, и пр., то в областта на идеологията не бива да има никакви компромиси. Историческата задача на Болшевишката партия е издигането на социалистическия идеал, разкриването на неговата политическа, икономическа, философска същност. . . При това положение, литературата като една от формите на идеологическия живот не може да остане настрана, безучастна. Тя трябва да стане част от общопролетарското дело и със свои специфични средства да разкрива величието и красотата на социалистическия идеал.“ (27—29). Последователен в това тълкуване на Лениновите позиции, когато посочва отрицателната оценка на Луначарски за идейно-естетическата същност на футуризма, Колевски прехвърля мисълта си в наше време и прави съответни критически изводи. Редно е да се ограничим с тези примери, които свидетелствуват не за обикновено „осъвременяване“ на изложението, а за виждане и изтъкване на съвременното значение, което имат редица основни факти, явления, теоретически положения, проблеми и позиции в литературната история.

У автора на „Патосът на Октомври“ усетът за актуалност се съчетава с очевидно предразположение към полемика, било открита или усеяща се в подтекста. Личи също стремеж към разграничаване както от постулатите на догматизма, така и от стихията на либерализма в идейно-естетически позиции.

Положителните страни на историко-литературното изследване на места, особено в

първата половина, се засенчват донякъде от липсата на необходимата прегледност и целенасоченост. Авторът често се отклонява в странични, несвойствени за такъв труд теми. В своето изложение той се старее да документира, в някои случаи, едва ли не целия процес на подготвително-проучвателната работа, която е извършил. Нима е необходимо да се отделят толкова страници, за да се проследи как партийният печат и партията като цяло посрещат Октомврийската революция, как защищават от нападки съветския строй? Твърде нашироко е разказано също за отношението на А. Страшимиров, в „Ведрина“ и сп. „Наковалня“ към Съветския съюз. Могат да се посочат и други примери. Накратко казано, книгата страда от известен емпиризм; нужна е била по-голяма съсредоточеност и повече вгълбеност около централните проблеми.

В увода към своята книга Васил Колевски посочва, че неговите седемнадесет очерка показват в хронологически ред сложния историколитературен процес във изследвания период с оглед на мястото и ролята на съветската литература в него. Тази констатация можем да приемем без всякакви уговорки. Бихме отбелязали обаче, че макар на места в книгата да има изводи и обобщения за влиянието на съветската литература у нас, тъй като цялата книга третира именно този проблем и насочва мислите на читателя към него, изследването изисква по-нататъшна, завършваща стъпка, при която да бъде направено цялостно обобщение, да се разкрият в отделна глава най-значителните закономерности и значения в миналото и настоящето на огромната роля, която съветската художествено-литературна и естетическа мисъл играе в развитието на нашата литература и изкуство и по-специално за утвърждаването на социалистическия реализъм у нас. Съобразно задачата, която си е поставил, Васил Колевски анализира главно процеса на нейното идейно-естетическо и мирогледно влияние. До въпроса за влиянието ѝ върху самата художествено-литературна практика обаче той, както бе споменат по-горе, само се докосва тук-там. Неговият труд допринася извънредно много, за да се пристъпи към тази изключително отговорна и сложна тема, чиято разработка трябва да бъде дело на колективни усилия,

Иван Вандов

„ПРОБЛЕМИ НА ЛИТЕРАТУРНАТА КОМПАРАТИВИСТИКА“

Такова е названието на една публикация¹ на Института за световна литература при Словашката академия на науките. С риск

¹ D. Durišín, Problémy literárnej komparatistiky, изд. SAV, Bratislava, 1967, стр. 208.

да представя едностранно автора ѝ (Д. Дюришин) не коментирам уводната част, авторския диалог с нови и най-нови авторитети на световната компаративистика (Ван Тигем, Волман, Жирмунски, Неупокоева, Бакош, Пет-